

ANADOLU'DA BİR SELÇUKLU PRENSİ: KUTALMIŞOĞLU MANSUR VE FAALİYETLERİ (1063-1078)

A SELJUKID PRINCE IN ANATOLIA: KUTULMISH-UGLU MANSUR AND HIS ACTIVITIES (1063-1078)

Ahmet KÜTÜK*

Öz

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci söz konusu olduğunda modern araştırmacılar genellikle Kutalmışoğlu Süleyman-şah'ın faaliyetlerine odaklanmaktadır. Oysaki Kutalmış'ın Alp Arslan tarafından mağlup edilerek öldürülmesinden sonra Anadolu'ya gelen ve burada bir varlık mücadelesi veren dört oğlu arasında Süleyman-şah kadar Mansur'un faaliyetleri de Anadolu topraklarında bir Selçuklu şubesinin kurulması noktasında önem arz etmektedir. Diğer kardeşlerin Kuzey Suriye'de kalmasının aksine bu bölgede kendilerine hareket alanı bulunmadığını çabucak kavrayan Mansur ve Süleyman, Batı Anadolu'ya yönelerek Bizans'ın saltanat kavgalarına müdahil olmuşlar ve dönemin politik şartlarından istifade ile bu uzak hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Başlangıçta güçlü bir iş birliği yaptıkları bilinen bu iki kardeşin daha sonra Anadolu'da kurulacak Selçuklu Devleti'nin lideri olma hususunda karşı karşıya geldikleri iddia edilir. Bu makalede, dönemin kaynaklarında yer alan bilgiler üzerinden Kutalmışoğlu Mansur'un Anadolu'daki egemenlik mücadelesi irdelenerek bu kritik iddia sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Mansur, Süleyman-şah, Türkiye Selçuklu Devleti, Alp Arslan, Melik-şah.

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mardin/Türkiye
ahmetkutuk63@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0092-5447>.

Abstract

Modern researchers have generally focused on the activities of Sulayman b. Kutulmish when they discussed about the establishment of the Seljuk State in Anatolia. However, after Kutulmish was defeated and killed by Alp Arslan, among his four sons who came to Anatolia and campaigned a struggle for existence here, Mansur's activities were important as much as the activities of Sulayman-Shah in establishing a Seljuk state in Anatolia. Contrary to other brothers who stayed in Northern Syria, Mansur and Sulayman-shah who quickly noticed that there was no movement area, left to Western Anatolia. They interfered the conflicts of which was made for the throne in Byzantium and attempted to benefit from the political atmosphere in order to practice their compelling targets. It is claimed that these two brothers initially had a powerful alliance between them, thereafter they struggled against each other for the purpose of becoming the leader of the Seljuk State, which will be established in Anatolia. In this article the struggle of Mansur b. Kutulmish for his sovereignty will be scrutinised via first-hand written sources and this critical claim will be questioned.

•

Keywords

Mansur, Sulayman-shah, Anatolian Seljuk State, Alp Arslan, Malik-shah.

GİRİŞ

Oğuzların Kınık boyuna mensup Selçuklu sülalesinin kaderi, Oğuz Yabgu Devleti içerisinde sübaşı (ordu komutanı) olan ve Yabgu ile anlaşamayan Selçuk b. Dukak'ın Cend şehrine gelip Müslüman olmasıyla kökten değişmiştir. Selçuk Bey'in kalabalık maiyetiyle bölgedeki siyasi mücadelelere müdahil olması, onların buradaki kitlesel gücünden istifade edenler kadar rahatsız olanların da varlığına sebep olmuştur. Selçuk Bey'in ölümüne kadar (tahminen 1007 yılı) Selçuklular önderliğindeki kalabalık Türkmenler Maverâünnehir'de yer edinmiş, bu tarihten sonra Selçuk'un oğlu Arslan Yabgu ailenin başına geçmiştir. Selçukluların bu yayılcı politikasından rahatsız olan ve onları potansiyel bir tehlike olarak gören Gazneli ve Karahanlı Devletleri, bu kesif kitleyle savaşmak yerine onları hile ile dağıtarak başsız bırakmak istemişlerdir. Gazneli Mahmud'un, bu amaçla 1025 yılında sarayına davet ettiği Arslan Yabgu'yu tutuklatıp Hindistan'daki Kalincar Kalesi'nde hapsetmesi, Selçuklu tarihinde uzun yıllar devam edecek olan ailevi rekabeti tetikleyen bir hadisenin de başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Öte yandan Arslan Yabgu'dan sonra, başsız kalacağı düşünülen ailenin başına Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler geçmiş, bunlar Gaznelilere karşı özellikle Horasan'da varlık mücadelesi verip 1040 yılına kadar Büyük Selçuklu Devleti'nin temellerini atmışlardır.¹

Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış, babasının meşru varisi sıfatıyla ailenin başına geçmesi gerektiği iddiasına rağmen, Selçuklu ailesinin Mikail oğulları kolunu temsil eden amcazadeleri Tuğrul ve Çağrı Beylerin yönetimine karşı ilk başlarda somut bir girişimde bulunmamıştır. Hatta Kutalmış, Büyük Selçuklu devleti kurulduktan sonra Tuğrul Bey tarafından Anadolu ve Azerbaycan'daki bazı kritik bölgelerin fethiyle görevlendirilmiştir. Fakat Kutalmış, Tuğrul Bey'in son dönemlerinde isyan girişiminde bulunmuş, 1063 yılında Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Alp Arslan'ın verdiği saltanat mücadelesinde onun karşındaki

¹ Toplu bilgi için bkz. İbnu'l Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil fi't Tarih Tercümesi*, çev. A. Özaydın, IX, İstanbul 1991, s. 361-364; Gregory Abu'l Farac (Barhabreus), *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ö. Rıza Doğrul, I, Ankara 1999, s. 292-293; Cüzcânî, *Tabakat-Nasiri (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmsahlar)*, trc. ve not. Erkan Göksu, Ankara 2015, s. 57-76; el-Hüseynî, *Ahbarü'd Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, Ankara 1999 s. 1-5; Ravendî, *Rahatus' Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr, (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti)*, çev. Ahmet Ateş, I, Ankara 1999, s. 85-92; Mirhand, *Ravzatü's Safa fi Sireti'l Enbiya ve'l Mülük ve'l Hulefa, (Tabakat-ı Selçukiyye)*, trc. ve not. Erkan Göksu, Ankara 2015, s. 11-22; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiüt Tevârih, (Selçuklu Devleti)*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2011, s. 70-82, 104; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, s. 64-76; a.mlf., "Süleyman-şah I", *İA*, XI, 1997, s. 201; A. C. S. Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, (Yeni Bir Yorum)*, çev. Z. Rona, İstanbul 2016, s. 71-79.

en zorlu rakiplerden biri olmuştur. Neticede Kutalmış, kendi hakkı olduğunu iddia ettiği saltanati ele geçirmek, Alp Arslan ise en tehlikeli rakibini bertaraf edip sultanlığını tescil etmek için karşı karşıya gelmiştir. Bu savaşı dramatik bir şekilde kaybeden Kutalmış öldürülürken o sırada yanında bulunan küçük yaştaki dört oğlu Mansur, Süleyman, Alp-İlek ve Devlet vezir Nizamü'l mülk'ün müdahalesiyle öldürülmeyip tutsak alınmışlardır.²

a. Kutalmışoğulları'nın Anadolu'daki Varlık Mücadelesi

Kutalmış'ın oğullarının Anadolu'ya gönderilmeleri kararı bir taltif mi, sürgün mü, yoksa bir firar mıydı? Bu soru hakkında gerek ortaçağ müellifleri, gerekse çağdaş yazarların kafası karışıktır. Aslında onların Anadolu'ya tam olarak ne zaman geldikleri konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda yer alan rivayete göre Alp Arslan, yukarıda bahsedilen 1063 yılındaki savaşta Kutalmış'ı mağlup edip öldürdükten sonra dört oğlunu da öldürmek istemiş, fakat zaferin kazanılmasında büyük katkısı olan Nizamü'l-mülk duruma müdahale ederek küçük yaşta çocukları öldürmenin bir sultana yakışmayacağı ve uğursuzluk telakki edileceğini dile getirmiştir. Tecrübeli vezir, onların Rum sınırına gönderilmesini, bu şekilde oradaki mücadeleler içerisinde bertaraf edileceklerini belirtmiştir.³ Bu rivayet, bazı kaynaklara Kutalmış'ın oğlu Süleyman'ın bizzat Alp Arslan tarafından "sultan" sıfatıyla Anadolu'nun fethi için görevlendirildiği şeklinde yansımıştır.⁴

Bu ihtimaller mümkün olmakla birlikte, gerek dönemin siyasi şartları gerekse Alp Arslan sonrası Kutalmış oğullarına karşı izlenen politika göz önünde bulundurulduğunda pek makul görünmemektedir. Sultan Alp Arslan'ın küçük yaşta bile rakip olarak gördüğü ve daha savaş meydanında infaz etmeye yeltendiği

² Hüseyinî, a.g.e., s. 21-22; İbnü'l Esir, a.g.e., X, s. 48-49; Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 10-11; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-name*, haz. Erdoğan Merçil, I, İstanbul 1977, s. 54-57; Müneccimbaşı Ahmed, *Camii'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, I, yay. Ali Öngül, İzmir 2001, s. 34-35; Cenabî Mustafa Efendi, *el-Aylamü'z-Zahir*, [Ayasofya Ktp. no 3033], s.470a. Ayrıca bkz. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri (Anadolu'nun Fethi)*, I, İstanbul 1944, s. 85-86; Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990, s. 22.

³ Mirhand, a.g.e., s. 267; Ahmed b. Mahmud, a.g.e., II, s. 144-145; Müneccimbaşı, a.g.e., I, s. 35; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 45-46; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, Ankara 1995, s. 421.

⁴ Süryani Mihail, *Vekayinâme*, çev. H. D. Andreasyan, [Basılmamış TTK Nüshası], 1944, s. 29-30. Ayrıca bkz. Hüseyinî, a.g.e., s. 49; Anonim, *Selçukname, (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III)*, neşr. ve trc. F. Nafiz Uzluk, Örnek Matbaası, Ankara 1952, s. 23; Mirhand, a.g.e., s. 120-121; İbrahim Kafesoğlu, "Melikşah", *İA*, VII, 1997, s. 667; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erül Üyepazarcı, İstanbul 2002, s. 10; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 11 vd. Bazı yazarlar ise Anadolu'ya fetih için gönderilme kararının Melik-şah tarafından alındığını dile getirir. Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, çev. Abdülkadir İnan, Ankara 2015, s. 27.

hanedan üyelerini Anadolu gibi kendilerine intisap edecek çok sayıda Türkmen kitesinin bulunduğu uzak bir coğrafyaya, üstelik sultan sıfatıyla göndermesi dönemin politik havasıyla uyuşmamaktadır. Kaynaklarda Kutalmış oğullarıyla ilgili parçalar halinde anlatılan hadiseler bir araya getirildiğinde bu durum daha iyi anlaşılmaktadır. Onlar, -çağdaş bir yazarın yerinde tespitiyle- muhtemelen Alp Arslan döneminde sıkı bir gözetim altında tutulduktan sonra onun ölümü sonrası (1072) oluşan siyasi kargaşa ortamından istifade ile Anadolu'ya firar etmişlerdir.⁵ Her şeyden evvel Alp Arslan'ın ölümünden önce bölgedeki hiçbir hadisede adlarının geçmemesi bu ihtimali güçlü kılmaktadır. 12. yüzyıl müellifi İbnü'l Ezrak, Süleyman-şah'ın Anadolu'daki fetihlerinden bahsederken onun "Melik-şah'ın yanından gelerek" kısa sürede Rum ülkesinde birçok şehri ele geçirdiğini yazmakla bu kronolojiyi doğrulamakta ve onların Anadolu'ya gelişlerinin Alp Arslan'ın ölümünden sonra gerçekleştiğini teyit etmektedir.⁶

Kutalmış oğullarının Anadolu'ya gelişleri, bu şekilde 1072 yılından önce pek mümkün görünmediği gibi geliş amaçları da Bizans müelliflerinin altını çizerek aktardıkları üzere⁷ Mikail oğullarından uzak bir bölgede onlara rakip alternatif bir Selçuklu şubesi kurma ideali idi. Ayrıca Anadolu'ya geldikten sonra sürekli gözetim altında tutulmaları, durumun farkında olan Sultan Melik-şah'ın onları güçlü bir rakip olarak gördüğünü göstermektedir. Bu çerçevede dört kardeşten özellikle Mansur ve Süleyman'ın Batı Anadolu'da hızlı bir genişleme kat etmeleri, Kavurd isyanını bastırdıktan sonra rahat bir nefes alan Melik-şah'ı rahatsız etmiş, saltanatı önünde tehlikeli birer rakip olarak gördüğü bu iki kardeşi kontrol altında tutmak, hatta bertaraf etmek için Porsuk, Tutak ve Bozan gibi meşhur komutanlarını görevlendirmiştir. Bu sebeple Kutalmış oğulları bir şekilde Anadolu'daki Büyük Selçuklu komutanlarının eline geçtiğinde ya infaz edilmişler veya gözetim altında olmaları için merkeze Melik-şah'ın yanına gönderilmişlerdi. Nitekim 1074 yılında Suriye meliki Uvakoğlu Atsız'ın eline düşen Kutalmış oğullarından biri, Süleyman-şah'ın iade talebine rağmen Melik-şah'ın kat'i emriyle merkeze gönderilmiştir.⁸ Aşağıda ayrıntılarına değineceğimiz üzere Porsuk tarafından hileyle yakalanan Mansur ise hiç tereddütsüz öldürülmüştür. Melik-

⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 46-47; a.m.f., "Süleyman-şah I", *İA*, XI, s. 202; G. Leiser, "Sulayman b. Kutulmish", *EP*, IX, 1997, s. 825.

⁶ İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikin*, (*Mervani Kürtleri Tarihi*), I, çev. M. Emin Bozarlan, İstanbul 1990, s. 232. Ayrıca bkz. Turan, "Süleyman-şah I", *İA*, XI, s. 202.

⁷ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 262-263; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 150.

⁸ Sibt İbnü'l Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fi Tarihi'l Ayan (Selçuklular Kısmı)*, Seçme, tercüme ve değerlendirme Ali Sevim, Ankara 2011, s. 202. Ayrıca bkz. Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 24-25.

şah'ın, onları bu şekilde kesin bir rakip olarak görmesine karşılık, kardeşler de -en sonuncusunun ölümüne kadar- amcazadeleri Büyük Selçukluları kendilerine düşman telakki etmişlerdi.⁹

Anadolu'ya, o sırada İslam-Bizans sınır hattını oluşturan Urfa-Birecik havalisine gelen dört kardeşin¹⁰ öncelikli amacı, kendileri gibi bu coğrafyaya sürülen ve Arslan Yabgu'ya intisapları nedeniyle Yabgulular¹¹ olarak tanımlanan Oğuz birliklerine dayanarak yeni bir devlet tesis etmektir. Fakat bu havalide çok hızlı değişen siyasi şartlar, bir hâkimiyet sahası temin etmeye çalışan kardeşlerden Alp İlek (1096 yılında) ve Devlet'in (1122 yılında) bu konuda hiçbir girişimde bulunmadan saf dışı kalmasına sebep olmuştu.¹² Onlardan daha evvel hayatlarını

⁹ Bkz. Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Ankara 1988, s. 30. Bu durumun bizzat Bizans kaynakları tarafından da teyit edildiği aşağıda görülecektir.

¹⁰ Bir Bizans kaynağına göre, Kutalmış'ın beş oğlu vardır. (Skylitzes'ten aktaran, Yinanç, a.g.e., s. 86; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 50; İbnu'l Cevzî, adını belirtmediği bir Kutalmış oğlunun Filistin topraklarında Büyük Selçuklulara bağlı Atsız'a karşı Şökli ile birleşerek istiklal girişiminde bulunduğunu, Atsız tarafından esir edilerek Melik-şah'a gönderildiğini belirtir. İbnu'l Cevzî, a.g.e., s. 201-202; Yinanç, a.g.e., s. 88; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 50; a.mlf., "Süleyman-şah I", *İA*, XI, s. 202-203; Cahen, *Anadolu'ya İlk Giriş*, s. 29-30; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 24; a.mlf., *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçta 1086'ya Kadar)*, Ankara 1988, s. 80; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 421-422; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* içinde, VIII, İstanbul 1992, s. 212 vd.)

¹¹ Bununla birlikte Yabgulular meselesi, tam olarak açıklığa kavuşmuş bir mesele olmayıp çağdaş yazarlardan Osman Turan, Ahmed Ateş ve İbrahim Kafesoğlu arasında derin tartışmalara sebep olmuştur. O. Turan, Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmen gruplarına Yabgulular adı verildiği, 1025 yılında Arslan Yabgu esir edildikten sonra bunların başıboş şekilde sağa sola dağılarak huzursuzluk çıkarmaları sebebiyle Büyük Selçuklu yönetimi tarafından asi gruplar olarak Anadolu'ya sürüldüğü görüşünü savunur. Ona göre, Süleyman ve Mansur'un Arslan Yabgu'nun torunları sıfatıyla bunlara dayanarak Anadolu'da yeni bir Selçuklu şubesi kurmak için mücadele vermeleri mukadderdi. Buna karşılık A. Ateş ve İ. Kafesoğlu ise böyle asi bir grubun bulunmadığını iddia etmektedirler. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 47-49; Ahmet Ateş, "Yabgulular Meselesi", *Belleken*, XXIX/115, 1965, s. 517-525; İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, 1981, s. 17-18.

¹² Urfalı Mateos'un kayıtlarına göre, Urfa şehrinin Ermeni reisi Thoros, ona şehri teslim edeceğini belirterek Kutalmışoğlu Alp İlek'i şehre çağırması daha sonra değişen siyasi şartlar icabı onu zehirleyerek öldürtmüştür. (Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1156) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. D. Andreasyan, Ankara 1987, s. 186; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, Türkçe trc. H. D. Andreasyan, İstanbul 2017, s. 47; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 49-50. "Süleyman-şah I", s. 203.) Kutalmışoğlu Devlet ise İbnu'l Adim ve Azimî'nin kayıtlarından anlaşıldığına göre, 1122 yılında Artukoğlu İlgazi'nin emri altında Haçlılara karşı Suriye'ye seferler düzenlemiş, bu sırada Haçlı prenslerinden Guillaume tarafından öldürülmüştür. el-Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler H.430-538=1038/39-1143/44)*, çev. A. Sevim, Ankara 2006, s. 54; İbnu'l Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb' de Selçuklular*, seçme, tercüme ve

kaybetmelerine rağmen, Kuzey Suriye'de hareket etme imkânı olmadığını çabuk kavrayıp Batı Anadolu'da Bizans sınırına giden Mansur ve Süleyman Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasında aktif bir rol üstlenmişlerdir.

b. Mansur, Süleyman ve Bizans İmparatorluğu

Mansur ve Süleyman'ın planları farklıydı. Onlar açıkça Anadolu'da Mikail oğullarına alternatif bir Selçuklu şubesi kurmayı planlıyordu¹³ ve Suriye'de Büyük Selçuklulara sadakatle bağlı Atsız'ın bölgesinde bunu gerçekleştiremeyecekleri açıktı. Ayrıca Melik-şah'ın kendilerine karşı takip ettiği tavizsiz politika hareket alanlarını önemli ölçüde sınırlamaktaydı. Bu sırada Batı Anadolu'da bulunan Artuk Bey'in 1073 yılında Kavurd'un isyanı sebebiyle Melik-şah tarafından acilen merkeze çağrılmış olması onlar için iyi bir fırsat teşkil etmiş olmalıdır. Böylece Urfa-Birecik bölgesinde neredeyse hiç faaliyet alanı bulamayan Mansur ve Süleyman, Artuk'un gidişiyle boşalan Batı Anadolu'da oldukça elverişli bir coğrafi ve siyasi ortama kavuşmuşlardı.¹⁴ O dönemde ciddi bir siyasi kriz içinde bocalayan Bizans İmparatorluğu'nun saltanat kavgalarına müdahil olarak bölgede önemli bir yer edinen kardeşler, uzak hedeflerini gerçekleştirmek için kısa sürede önemli mesafe kat etmeyi başardılar. Süleyman'dan yaşça büyük olduğu anlaşılan Kutalmışoğlu Mansur, kurulacak devletin başına geçme konusunda daha avantajlı görünüyordu.¹⁵

Mansur ve Süleyman, bir yandan tereddütsüzce kendilerine intisap eden kalabalık Türkmen gruplarıyla Batı Anadolu'da geniş araziler elde ederken, öte yandan imparatorlukta gün geçtikçe derinleşen siyasi kriz ortamından istifade yoluna gittiler. Bizans müelliflerinin açıkça dile getirdikleri üzere mevcut imparator VII. Michael Dukas (1071-1078)'a karşı ayaklanan Nikiforos Botaneiates (1078-1081), o sırada bölgede askerî açıdan güçlü olan Kutalmış oğullarından

---

değerlendirme A. Sevim, Ankara 2014, s. 156; Yinanç, a.g.e., s. 89; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 49; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 24.

¹³ Dönemi Bizans müellifleri tarafından bu idealleri açıkça dile getirilir. Zonaras, a.g.e., s. 150; Attaleiates, a.g.e., s. 262-263. Ayrıca bkz. Gordlevskiy, a.g.e., s. 27.

¹⁴ Yinanç, a.g.e., s. 89; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 53-54; a.mlf., "Süleyman-şah I", s. 202, 205-206.

¹⁵ Bu tespiti, 16. yüzyıl Osmanlı yazarlarından olan Cenabî Mustafa Efendi'nin eserinde yer alan *Porsuk, Emir Mansur'u öldürdüğü zaman kardeşi Süleyman küçük idi* şeklindeki ifadesinden yola çıkarak yapıyoruz. (Cenabî, *el-Aylamü'z-Zahir*, s. 470a; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 58.) Ancak burada müellifin ima ettiği şekilde çok fazla bir yaş farkının olmadığı kanaatini taşıyoruz. Çünkü Bizans müellifleri Mansur'un hayatta olduğu dönemde Süleyman'a oldukça aktif bir rol biçmektedirler. Krş. Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 147-148; Attaleiates, a.g.e., s. 263, 273; Zonaras, a.g.e., s. 148-151.

yardım talep etmiştir.¹⁶ Hatta tarihçi Attaleiates, Melik-şah'a rakip bir Selçuklu devleti tesis etmek amacıyla Anadolu'da bulunan Mansur ve Süleyman kardeşlerin Botaneiates ile İznik şehrinde bir görüşme yaptıklarını belirtmektedir. Bu görüşme, Kutalmış oğulları kadar Bizans imparatoru için de hayati bir değer arz etmekteydi. Çünkü Botaneiates, Kutalmış oğullarının yardım ve desteğiyle önce İznik'e, sonra İstanbul'a sorunsuzca girecekti. Bununla birlikte yeni imparator için sorunlar henüz tam anlamıyla bitmiş değildi. Çünkü bu sırada Rumeli tarafında bulunan bir diğer imparator adayı Bryennios, kendisine karşı harekete geçmişti ve ona karşı koyacak yeterli güce sahip değildi. Botaneiates, rakibinin 1077 yılında imparatorluğu ele geçirmek için Edirne'den İstanbul'a doğru geldiğini öğrenince adeta bir joker gibi gördüğü Mansur ve Süleyman'dan sağladığı 2000 kadar Türkmen askerle ona karşı koydu ve bu sayede Bryennios'u da bertaraf etmeyi başardı. O sırada Kütahya civarı ve Porsuk Çayı etrafında karargâh kurmuş olan kardeşler, yardım için İstanbul'a kadar geldiklerinde geride bıraktıkları tüm Anadolu topraklarına kendi ülkeleri gibi bakmaya başladılar.¹⁷ Bizans müellifi Attaleiaes, Kutalmış oğullarının imparatora yaptıkları bu hizmetlerin karşılıksız kalmadığını, Botaneiates'in onlara bolca ihsanda bulunduğunu yazmaktadır.¹⁸ Böylece Bizans İmparatorluğu nezdinde söz sahibi olan kardeşler, bir yandan Melik-şah'ın kendilerine karşı izlediği sıkı takibat politikasına karşı gerektiğinde güvenli bir sığınma noktası elde ederken, diğer yandan kısa süre içerisinde Konya'dan İznik'e uzanan geniş bir sahaya egemen olmayı başarmışlardı.¹⁹ Kısa bir süre sonra Bizans tahtında gözü olan General Nikephoros Melissenos isyanında da Kutalmış oğullarının taraf oldukları anlaşılmaktadır. Onlar için açıkça şu veya bu tarafı desteklemenin bir önemi yoktu, çünkü her taraftan sağladıkları menfaat aynı idi.²⁰

¹⁶ Bkz. Attalieates, a.g.e., s. 262-265; Bryennios, a.g.e., s. 147-148; Zonaras, a.g.e., s.148. S. Runciman, Süleyman-şah'ın Bizans'a yardım etmeden önce Melik-şah'tan izin aldığını yazar. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)*, I, çev. F. Işıltan, Ankara 1998, s. 52.

¹⁷ Yinanç, a.g.e., s. 104-105; Cahen, *Anadolu'ya İlk Giriş*, s. 37; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 81-82. Ayrıca Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London 1971, s. 106.

¹⁸ Attaleiates, a.g.e., s. 262-263, 273; Bryennios, a.g.e., s. 147-148; Zonaras, a.g.e., s. 150-153; Anna Kommena, *Alexiad, (Malazgirt Sonrası)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 23-24. Ayrıca bkz. Yinanç, a.g.e., s. 104-105; Turan, "Süleyman-şah I", s. 206; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 2011, s. 322-323; Gordlevskiy, a.g.e., s. 27; Vryonis, s. 105; Leiser, "Sulayman b. Kutulmish", s. 825.

¹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 47; Gordlevskiy, a.g.e., s. 27; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", VIII, s. 212-213; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt (Zafere Giden Yol)*, İstanbul 2014, s. 146-149.

²⁰ Cahen, *Anadolu'ya İlk Giriş*, s. 37; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 155-156.

c. Mansur'un Süleyman-şah ile İlişkileri: İttifak mı, Rekabet mi?

Mansur ve Süleyman, Anadolu'daki varlık mücadeleleri sırasında amcazadeleri Tuğrul ve Çağrı Beyler örneğinde olduğu gibi bir dayanışma ruhuyla mı hareket etmişlerdi, yoksa Türk devletlerinde devletin başına geçme ile ilgili baskın teamüller çerçevesinde Batı Anadolu'da değişen siyasi şartlar sebebiyle çetin birer rakip olarak karşı karşıya mı gelmişlerdi? Kaynakların verdiği karmaşık ve sınırlı bilgiler bu soruya tahminden öte cevaplar vermemize imkân vermiyor. Gerçekten bu sırada Büyük Selçuklu sultanlarından Alp Arslan ve Melik-şah'a odaklanmış İslam tarihçilerinin çoğu, bu konuda suskun kalırken, sınırlı bilgi verenlerin kayıtlarındaki bariz tenakuzlar meseleyi daha karmaşık bir hale getirmektedir. Kardeşler arası ilişkinin bir rekabet mi yoksa bir ittifak mı olduğu konusu çağdaş Selçuklu tarihçilerini de ikiye bölmüş görünmektedir. Mesela M. Halil Yinanç, İbrahim Kafesoğlu, Ali Sevim ve Erdoğan Merçil gibi yazarlar iki kardeşin başlangıçta Büyük Selçuklu takibatına karşı ortak hareket etmiş olsalar bile bilahare birbirlerini rakip olarak gördüklerini ve bu sebeple Süleyman'ın, sultan Melik-şah tarafından görevlendirilen Porsuk Bey ile ittifak ederek Mansur'u ortadan kaldırdığını dile getirmektedir. Buna göre, kardeşiyle arası açılan Süleyman, Melik-şah'a haber göndererek onun isyan halinde olduğunu rapor etmiş, Melik-şah da bu haberi aldıktan sonra o sırada İstanbul'da misafir olan Mansur'u öldürmesi için imparatora bir elçilik heyeti göndermiştir.²¹

Bu iddiayı *muahhar kaynakların yakıştırmaları* olarak değerlendiren Osman Turan'a göre ise Kutalmış oğullarının Anadolu'ya gelişi ancak Alp Arslan'ın ölümü (1072) sonrasındaki kargaşa döneminde gerçekleşebilmiştir. Kutalmış oğullarının özellikle Melik-şah'ın kendilerine karşı takip ettiği politika sebebiyle Anadolu'da çok sıkıntılı günler geçirdiklerini vurgulayan yazar, Süleyman ve Mansur'un bu sebeple Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden batıya, Bizans sınırına yönelmek zorunda kaldıklarını söyler²² ve iki kardeşin ittifakla tüm enerjilerini Anadolu'da bir Selçuklu şubesi kurmak yönünde harcadıklarını dile getirir. Turan'a göre Süleyman ve Mansur, bu amaçla bir yandan Bizans sınırında toprak

²¹ Yinanç, a.g.e., s. 105; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, X, 1997, s. 370; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil'e göre devlete tek başına egemen olmak isteyen Mansur'un bu amaçla Bizans imparatoru Nikephoros Botaniates'le ittifak kurması üzerine Süleyman da Melik-şah'tan yardım talep etmiştir. Krş. Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 29; a.mlf., *Anadolu'nun Fethi*, s. 84. Sevim-Merçil, a.g.e., s. 424.

²² O. Turan bu çerçevede bazı kaynaklarda geçen Süleyman ve kardeşlerinin bizzat Alp Arslan eliyle Anadolu'yu fetih için görevlendirildiği iddiasına karşı çıkar ve bunun Arslan ve Mikail oğulları arasında var olan ve Selçuklu tarihi boyunca süren rekabet sebebiyle mümkün olamayacağını dile getirir. Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 46-47.

kazanma uğraşında iken öte yandan da Melik-şah'ın kendilerini gözetim altında tutmak için Anadolu'ya gönderdiği Tutak, Çubuk, Porsuk ve Bozan gibi Selçuklu komutanlarına karşı varlık mücadelesi vermek zorunda kalmışlar, hatta zaman zaman bu sebeple Bizans'tan yardım almışlardır.²³

İslam kaynaklarının Mansur ve Süleyman'ın Batı Anadolu'daki faaliyetleri konusunda suskunluğuna mukabil, daha ziyade Bizans sınırında faaliyetlerde buldukları, hatta bu devletin içişlerine müdahil oldukları için onlar hakkında Bizans kaynaklarında daha vazih bilgiler elde edilmesi doğaldır. Bununla birlikte Bizans kaynaklarında Mansur'un adı sadece Bryennios'ta Masour [μασουρ]²⁴ şeklinde bir kez telaffuz edilmiş, diğerleri (Zonaras, Attalies) daha ziyade Süleyman'ın adını zikrederek "Süleyman ve kardeşi" veya "Kutalmış'ın oğulları" şeklinde kayıt tutmuşlardır.²⁵ Bu kayıtlarda yer alan ifadelerden kardeşlerin ilk dönemlerde (1074-1078 yılları arası) Melik-şah'ın kendilerine karşı yürüttüğü politikaya karşı Batı Anadolu'da güç birliği yaptıkları netleşmektedir. Bizans ile yaptıkları görüşmenin sorunsuz geçmesi, imparator adayı Botaneiates'e vaad edilen yardımın kusursuz gerçekleşmesi ve başa geçtikten sonra onları ihsana boğduğuna yönelik ortak ifadeler, kardeşler arasında en azından bu süreçte bir hizipleşmenin olmadığını göstermektedir. Böylece, onların Anadolu topraklarındaki temel politikası, kriz durumunda olan Bizans'a yardım etmek karşılığında hem Batı Anadolu'da bir yurt edinmek, hem de Melik-şah'ın acımasız komutanlarına karşı gerektiğinde bir sığınma imkânı elde etmek üzerine bina edilmişti. Nitekim 13. yüzyıl Süryani müellifi Abu'l Farac'ın kayıtlarına göre Mansur, 1078 yılında Melik-şah'ın talimatıyla kendisini yakalamak üzere Anadolu'ya gelen Emir Porsuk'tan korunmak için İstanbul imparatoruna sığınmıştı.²⁶ Bu politika Mansur'un ölümünden sonra da sürdürülmüş, Süleyman-şah Bizans yönetimine sağladığı askeri destek sayesinde Bizans içişlerine müdahale imkânı elde etmiştir.²⁷

Mansur'un ölümünün Süleyman'ın dahli ve tertibiyle mi yoksa bizzat Porsuk Bey eliyle mi gerçekleştirildiği sorusu da müphem ve çözülmesi gereken bir diğer

²³ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 58-59; a.mlf., "Süleyman-şah I", s. 208.

²⁴ Bryennios, a.g.e., s. 147-148.

²⁵ Krş. Attalies, a.g.e., s. 263, 273; Bryennios, a.g.e., s. 147-148. Hatta Zonaras, sadece Kutalmış [Koutloumous] şeklinde kaydetmiştir ki bu isimle hem Mansur hem de Süleyman'ı kastetmiş olabileceği aşikârdır. Zonaras, a.g.e., s. 150.

²⁶ Ebu'l Farac, a.g.e., I, s. 328. Müellif, doğrudan Mansur'un ismini zikretmeyip Kutalmış diye kaydediyor. Ancak Porsuk ile savaşıp hayatını kaybeden kişinin Mansur olduğunu bildiğimize göre burada anlatılan ondan başkası olamaz. Ayrıca bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 58.

²⁷ Anna Kommena, a.g.e., s. 132-133, 142-143, 163.

mesela olarak öne çıkmaktadır. Kardeşler arasında rekabet ve düşmanlık iddiasını savunan bazı çağdaş kaynaklara göre Süleyman, kardeşi Mansur'un bertaraf edilmesi için hazırlanan tertibin içinde yer almıştır.²⁸ Kuşkusuz Mansur da kardeşi Süleyman gibi Anadolu'da kendi önderliğinde bir devlet tesis etmeyi ve Büyük Selçuklulara isyan ederek Anadolu'ya göçen Yabguluların başına geçmeyi planlıyordu. Nitekim Bizans kaynaklarında²⁹ Mansur'un Porsuk tarafından öldürülünceye kadar Süleyman ile birlikte anılması, kurulması düşünülen Anadolu Selçuklu sultanlığı için onun da en az Süleyman kadar baskın bir namzet olduğuna işaret etmektedir. Mansur'un Anadolu'daki faaliyetleriyle ilgili olarak 16. yüzyıla tarihlenen Cenabî'nin *el-Aylamü'z-Zahir* adlı eserinde geçen *Kutalmış ölünce oğlu Mansur Rum'a yöneldi ve çok yerler fethetti* şeklindeki ifade açıkça onun Anadolu'daki faaliyette aktif bir pozisyonda olduğuna işaret etmektedir.³⁰ Üstelik Mansur, yaşça Süleyman'dan büyük olduğu için saltanat konusunda daha şanslı bir adaydı ve muhtemelen bu yüzden Melik-şah'ın bertaraf edilmesini daha fazla önemsendiği bir isimdi. Süleyman'ın, Porsuk'a karşı verilen mücadelede adının hiç geçmemesi ve bazı İslam kaynaklarında onun Anadolu'daki fetihlerini doğrudan Melik-şah adına yaptığının belirtilmesi³¹ gibi detaylar Süleyman-şah'ın Mansur'a karşı Porsuk ile bir ittifak içinde olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Fakat kaynaklardaki bilgiler bir araya getirildiğinde mevcut siyasi şartlar içerisinde kardeşlerin birbirlerini rakip olarak görmelerinin çok mümkün görünmediği anlaşılmaktadır. Şöyle ki;

I. Dedeleri Arslan Yabgu'nun esaretinden sonra babaları Kutalmış'ın öldürülmesiyle katlanarak artan mağduriyetleri, onları özellikle merkezi yönetime karşı sürekli ittifak halinde ve eşgüdümlü hareket etmeye zorlamış olmalıdır. Kuzey Suriye'de meskûn oldukları dönemde bir kuşatma sırasında kardeşlerinden birinin Suriye meliki Atsız'ın eline düşmesi üzerine Süleyman-şah'ın Atsız'dan

²⁸ Mesela bkz. Yinanç, a.g.e., s. 105; Kafesoğlu, "Selçuklular", s. 370; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 29; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 424.

²⁹ Yukarıda bahsedildiği üzere Mansur adı sadece bir kez (Bryennios, a.g.e., s. 147-148) telaffuz edilir. Ancak diğerleri "Kutalmış'ın iki oğlu" veya Süleyman ve kardeşi" gibi ifadelerle ikisini birlikte anarlar.

³⁰ [و توجه ولده الامير منصور الى بلاد الروم و فتح بلادهم] Cenabî, *el-Aylamü'z-Zahir*, s. 470a; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 58; a.mlf., "Süleyman-şah I", s. 207.

³¹ Mesela İbnu'l Esir, 1085 yılında Antakya'nın ele geçirilmesi bahsinde aynen şu ifadeleri kullanır: "Süleyman şah Antakya'yı fethedince Sultan Melik-şah'a haber gönderip müjdeledi ve bu fethin onun adına yapıldığını bildirdi; çünkü kendisi ona bağlıydı ve ona itaat arz etmekteydi. Sultan Melik-şah da Antakya'nın fethiyle ilgili müjdeyi ilân etti ve halk kendisini tebrik etti" İbnu'l Esir, a.g.e., X, s. 128-129. Ayrıca bkz. Sevim-Merçil, a.g.e., s. 423.

kardeşinin iadesini istemesi bu kenetlenme duygusunun bir tezahürü olarak yorumlanabilir.³²

II. Kardeşlerin hayata geçirmeyi düşündükleri ortak bir ülkü, onların birbirlerini rakip olarak görmelerini engelliyor olmalıydı. Gerçekten onlar, çok açık bir şekilde Selçuklu saltanat hakkının babaları Kutalmış'ın elinden gasp edildiği iddiasını taşıyorlardı. Babaları Kutalmış'ın Alp Arslan'a karşı gerçekleştirdiği mücadelede onun yanında yer almışlar, mağlup olunca da öldürülmeyip Anadolu'ya sürülmüşler veya firar etmişlerdi. Bu dönemde Mansur ve Süleyman-şah ile sıkı bir temas içinde olan Bizans müellifleri, onların Mikail oğulları ile arasındaki ailevi rekabeti net cümlelerle teyit ederken aynı zamanda bu ortak ülküye vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede mesela Zonaras'ın, Süleyman-şah'tan bahsettiği bir yerde, *Bu kişi [Süleyman-şah], sultanın [Melik-şah] akrabası olduğu halde ondan erki [saltanatı] kendi hakkı olduğu iddiasıyla istemekteydi ve her ikisi şimdiden savaş için hazırlanmaktaydı* şeklindeki sözleri dikkat çekicidir.³³ Bir diğer tarihçi Attaleiates'in de bununla oldukça benzeşen kayıtları mevcuttur: *[...] Babalarının adı Kutlounous [Kutalmış] olan ve Hunların [Büyük Selçuklu] önderi [Melik-şah] ile çatışmada bulunan ve sultanlık makamını elde etmek isteyen iki erkek kardeş [Mansur ve Süleyman] Rumların ülkesine geldiler ve sultanınkine [Melik-şah] karşıt yeni bir düzen yaratmak isteyerek Botaneiates ile İznik'te buluştular.*³⁴ Bu net ifadeler, dönemin bazı İslam kaynaklarında geçen "Süleyman'ın Anadolu'da doğrudan Melik-şah adına hareket ettiği" yönündeki bilgilere mesafeli yaklaşılması gerektiğini gösterir.

III. Hadiseye coğrafi olarak yakın olmalarına ve Kutalmış oğulları ile Mikail oğulları arasında yukarıda bahsedilen ailevi rekabetin bilincinde olmalarına rağmen, Mansur'un öldürülmesi vakasında anlaşılmasız bir şekilde suskun kalan Bizans müellifleri, ne Süleyman'ın Mansur'a karşı Melik-şah ile ittifak yaptığı, ne de Melik-şah'ın bu tarihten itibaren Anadolu sultanlığını Süleyman'a verdiğine dair hiçbir kayıt düşmemektedir.

³² Sibt İbnü'l Cevzî, a.g.e., s. 202; Yinanç, a.g.e., s. 88; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 80; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 422; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", VIII, s. 212.

³³ Zonaras, a.g.e., s. 150. Bu çerçevede çağdaş bazı yazarlarca (Runciman, a.g.e., I, s. 50) ifade edilen Melik-şah'ın Kutalmış oğullarını Anadolu'yu fetih için görevlendirdiği görüşü de çok muhtemel görünmemektedir. Nitekim bununla ilgili net bir delil yoktur. Bkz. Leiser, "Sulayman b. Kutulmish", s. 826.

³⁴ Attaleiates, a.g.e., s. 262-263. Aynı şekilde Anna Kommena, Süleyman'ın Tutuş ile savaşı ölümü bahsinde (1086 yılı) bu rekabeti ima eden cümleler sarf etmektedir. Anna Kommena, a.g.e., s. 194-195.

IV. Mansur'un Porsuk tarafından öldürülmesinden sonra bazı kaynaklarda açıkça belirtildiği üzere³⁵ ona bağlı çok sayıda askerin ve Türkmen kitlelerin tamamının hiç tereddüt etmeksizin Süleyman'a iltihak etmesi kardeşler arasında bir düşmanlığın değil, bir dayanışmanın olduğuna işaret etmektedir. Eğer Süleyman-şah, iddia edildiği şekilde Mansur'un ölümüne sebep olan bir komplonun içinde yer almış olsaydı, Mansur'a bağlı askerlerin bu duruma hiç tepki vermeksizin Süleyman'ın safına geçmesi herhalde bu kadar hızlı ve sorunsuz gerçekleşmeyecekti.

V. Son olarak Süleyman, Mansur'a karşı Porsuk ile bir ittifak içinde değildiye neden Porsuk'a karşı mücadelesinde kardeşinin yanında değildi sorusu kalıyor. Bu soruyu cevaplarken de dönemin siyasi şartları içerisinde düşünmek gerekir. Mansur ve Süleyman, bu kritik dönemde bir saltanat mücadelesinden önce, merkezi yönetime (yani Büyük Selçuklular) karşı bir varlık mücadelesi vermekteydi. Bu sebeple Melik-şah'ın kendileri üzerindeki sıkı takibatına hedef olmamak için aynı anda bir arada bulunmamaya özen göstermiş olabilirler. Nitekim Tuğrul ve Çağrı Beylerin de Karahanlı ve Gazneli takibatına karşı bir tedbir olarak aynı anda bir yerde bulunmamaya dikkat ettiklerini biliyoruz.³⁶ Bu basit tedbir, özetle biri bertaraf olursa diğerinin başa geçip yarıda kalan işleri yürütmesi esasına dayanıyordu.³⁷ Dolayısıyla Süleyman'ın, Porsuk'a karşı mücadele verilirken Mansur'un yanında olmaması, onun Porsuk Bey ile ittifak halinde olduğu ihtimali kadar bunun bir güvenlik tedbiri olabileceği olasılığını da akıllara getirmelidir.

Tüm bu olasılıklar, Porsuk'un Anadolu'ya hem Mansur'u hem Süleyman'ı bertaraf etmek için geldiği düşüncesini güçlendirmektedir. Büyük Selçuklu sultanı Melik-şah'ın asi durumda bulunan amcazadelerinin yeni güç kazanmalarından

³⁵ Ebu'l Farac, a.g.e., I, s. 329; Cenabî, *el-Aylamü'z-Zahir*, s. 470a; Yinanç, a.g.e., s. 105; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 58; Cahen, *Anadolu'ya İlk Giriş*, s. 38.

³⁶ Ravzatu's Safa'ya göre, Büyük Selçuklu Devleti henüz tam anlamıyla kurulmadan önce bölgede Gazneli ve Karahanlılara karşı varlık mücadelesi veren Tuğrul ve Çağrı kardeşler o sırada Karahanlı Buğra Han'ın kendilerini sarayına davet etmesi üzerine durumu şöyle müzakere etmişlerdir. "[...] Çağrı Bey Buğra Han nezdine toplu bir şekilde gitmelerini doğru bulmadı. Bunun üzerine Tuğrul Bey kardeşine "O halde ikimizden birinin haftada üç gün Han'ın otağına gidip onun hizmet kemerini beline bağlaması doğru olur. Böylece onun aklından bir hainlik geçerse uygulamaya imkân bulamaz. Eğer- Allah korusun- ikimizden birini yakalayacak olursa, diğerimiz bu olayın telafisine bakabilir" dedi. [...] Kararlaştırmış oldukları esasa göre her hafta bir kardeş Buğra Han'ın hizmetine gidiyor, diğeri ise yurttan kalarak aldıkları isabetli sakinme ve tedbir kararına riayet ediyorlardı." Mirhand, a.g.e., s. 22-23.

³⁷ Nitekim Mansur'un ölümünden sonra Süleyman-şah'ın faaliyetleri düşünüldüğünde bunun ne kadar yerinde bir tedbir olduğu anlaşılmaktadır.

hiçbir menfaati yoktu, aksine onun Bizans imparatoruna haber gönderip bu iki tehlikeli rakibinin kendisine gönderilmesini istediği söylenir.³⁸ Çünkü onlar, coğrafi olarak genişlemeye daha müsait kontrolden uzak bir bölgede, üstelik Bizans ile iş birliği içerisinde hatta imparatorun kim olacağını tayin edecek kadar güçlü bir pozisyon kazanmışlardı ve bu durum, Melik-şah'ın merkeziyetçi politikası açısından açık bir tehdit unsuru idi.

d. Mansur'un Son Savaşı ve Ölümü (1078)

Mansur hakkında kaynaklarda verilen sınırlı bilgiden net olarak elde edilebilecek tek sonuç onun, Melik-şah'ın emriyle Anadolu'ya gönderilen Selçuklu komutanı Porsuk eliyle öldürülmüş olduğudur. Bizans kaynaklarında tuhaf bir şekilde onun ölümüne dair hiçbir kayıt düşülmez. İslam kaynaklarında da konuya dair bir kayıt mevcut değildir. Yalnız Osmanlı dönemi tarihçisi Cenabî, Mansur'un Melik-şah'ın komutanı Porsuk eliyle öldürüldüğünü söyler, fakat detaylara değinmez.³⁹ Bu sebeple Mansur'un Porsuk ile olan mücadelesi ve ölümüne dair detaylar hakkında Süryanî müellif Abu'l Farac'ın kayıtları hayati önem arz etmektedir. Bu müellife göre, 1078 yılında Melik-şah'ın talimatıyla Anadolu'ya gelen Porsuk, Bizans imparatorundan o sırada İstanbul'a sığınmış olan Mansur'u kendisine teslim etmesini istedi, fakat imparator Botaneiates buna yanaşmadı. İmparator, çok kısa bir süre önce kendisini önemli bir rakipten [Bryennios] kurtarıp tahtı ele geçirmesine yardım eden bir müttefikini kolayca harcamak istemiyordu. Ayrıca onun hayatta kalması, gerektiğinde Büyük Selçuklulara karşı koz olarak kullanılması noktasında daha avantajlı görünüyor olmalıydı. Abu'l Farac'ın kayıtlarında bu durum açıkça dile getirilmektedir. Botaneiates, Mansur'un teslimini talep eden Porsuk'a: *Bize iltica eden bir adamı, topumuzun ölümüne sebep olsa da teslim etmek dinimizce caiz değildir. Fakat Kutalmış [Mansur] buradadır, onu alabilirseniz, alınız.*⁴⁰

Bu red cevabı, Melik-şah'ın kat'i emriyle Anadolu'ya gelen Porsuk'un planlarını bozmuştu, ancak vazgeçmeye niyetli görünmüyordu. Süryani müellifin belirttiğine göre bir süre sonra Mansur ve Porsuk savaş için karşı karşıya geldiler ve iki taraftan çok sayıda asker telef oldu. Porsuk, Kutalmış'a [Mansur] haber gönderip şöyle dedi: *Seninle benim yüzümden Türkler niçin helak olsunlar? İkimiz karşılaşalım. Hangimiz galip gelirse iki tarafında hâkimi o olsun.* Bu teke tek dövüş teklifinin bir hile olabileceğini düşünemeyen Mansur, teklifi hemen kabul etti.

³⁸ Bkz. Cahen, *Anadolu'ya İlk Giriş*, s. 38.

³⁹ [ولما ملك السلطان ملكشاه و وصل اليها بالعساكر فقتل منصور بن امير قتلتمش و استولي على الروم] Cenabî, *el-Aylamü'z-Zahir*, s. 470a.

⁴⁰ Ebu'l Farac, a.g.e., I, s. 328-329.

Belki de Porsuk'u alt edip onun askerlerine sahip olmayı ve bu şekilde Melik-şah'a etkili bir mesaj göndermeyi aklından geçirmektedir. Ancak Abu'l Farac'ın yazdıkları doğruysa Porsuk, hiç öngöremeyeceği bir hile onun karşısına çıkmıştı. Bir kölesine kendi zırhlarını giydirerek onu Mansur'un karşısına çıkarmış, kendisi de 20 seçkin askeriyle birlikte seyirciler arasında gizlenmişti. Mansur, Porsuk ile düello yaptığını sanarak bu köle ile karşı karşıya geldi ve hiç zorlanmadan bir darbeyle onu atından yere yuvarladı. Onun kafasını gövdesinden ayırmak için atından indiği sırada Porsuk ve adamları Mansur'un üzerine atılıp onu infaz ettiler. Böylece ancak bir hile ile Mansur'u saf dışı bırakmayı başaran Porsuk aceleyle Melik-şah'a haber gönderip keyfiyeti bildirmiştir.⁴¹ Yukarıda belirtildiği gibi, Mansur'un öldürülmesinden sonra onun emrindeki Türkmenler doğrudan Süleyman'ın saflarına geçmiştir ki Abu'l Farac bunların kalabalık bir kitle olduklarını yazmaktadır.⁴²

SONUÇ

Kaynaklarda verilen sınırlı ve çoğu zaman çelişkili bilgiler, Kutalmış'ın büyük oğlu Mansur'un hayatı ve faaliyetleri ile ilgili net bir çerçeve çizmemizi zorlaştırmaktadır. Bu durum onun, kardeşi Süleyman ile ilişkisinin bir rekabet mi yoksa bir ittifak mı olduğu ve daha da önemlisi Anadolu'da Selçuklu şubesinin kurulması noktasındaki katkısını tam olarak anlamamızı güçleştirmektedir. Bununla birlikte, verilen sathi bilgiler ışığında ve dönemin politik şartları içerisinde düşünüldüğünde Kutalmışoğlu Mansur'un, Anadolu'da tesis edilecek bir Selçuklu şubesi için en az kardeşi Süleyman kadar güçlü bir namzet olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Bizans kaynaklarındaki kayıtlardan yola çıkarak onun Bizans imparatorları ile giriştiği politik ilişki ağının bu nihai hedefi gerçekleştirmeye yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Mansur'un hayatı ve mücadelesi çerçevesinde kaynaklara yansıyanlar, Büyük Selçuklu sultanı Melik-şah'ın da Kutalmış oğullarının Anadolu'daki varlıklarından nasıl rahatsız olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Neticede Mansur'un Bizans sınırında verdiği dört yıllık zorlu mücadele sonrasında Porsuk tarafından öldürülmesi -ister kardeşi Süleyman'ın tertibi isterse de Porsuk Bey'in hüneriyle gerçekleşmiş olsun- onun Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucu sultanı olmasını engellemiş ve tek güçlü aday olarak Süleyman'ın ön plana çıkmasını sağlamıştır.

⁴¹ Ebu'l Farac, a.g.e., I, s. 329. Ayrıca bkz. Yinanç, a.g.e., s. 105-106; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 58; Kafesoğlu, "Melikşah", s. 668; Cahen, *Anadolu'ya İlk Giriş*, s. 38; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 29; a.mlf., *Anadolu'nun Fethi*, s. 84; Leiser, "Sulayman b. Kutulmish", s. 825; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", VIII, s. 213; Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular (Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş)*, İstanbul 2011, s. 132-133.

⁴² Ebu'l Farac, a.g.e., I, s. 329; Cenabî, *el-Aylamü'z-Zahir*, s. 470a.

KAYNAKÇA

- AHMED B. MAHMUD, *Selçuk-name*, haz. Erdoğan Merçil, II, İstanbul 1977.
- AKSARAYÎ, KERİMÜDDİN MAHMUD, *Musameratü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* içinde, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 213-382.
- ANNA KOMMENA, *Alexiad*, (*Malazgirt Sonrası*), çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- ANONİM, *Selçukname*, (*Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*), neşr. ve trc. F. Nafiz Uzluk, Örnek Matbaası, Ankara 1952.
- ATEŞ, Ahmed, "Yabgulular Meselesi", *Bellefen*, XXIX/115, 1965, s. 517-525.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarıcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- , *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılım İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediylıdız, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- CENABÎ MUSTAFA EFENDİ, *el-Aylamü'z-Zahir*, [Ayasofya Ktp. no 3033].
- CÜZCANÎ, *Tabakat-Nasiri (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmsahlar)*, trc.ve not. Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- EL-AZİMÎ, *Azimi Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler H.430-538=1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- EL-HÜSEYNÎ, *Ahbarü'd Deoleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- GORDLEVSKİY, Vladimir Aleksandroviç, *Küçük Asya'da Selçuklular*, çev. Abdülkadir İnan, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- GREGORY ABU'L FARAC (BARHABREUS), *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ö. Rıza Doğrul, I, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- İBNU'L ADİM, *Zübdetü' l-Haleb Min Tarihi Haleb' de Selçuklular*, seçme, tercüme ve değerlendirme Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- İBNU'L ESİR, *İslam Tarihi, el-Kâmil fi't Tarih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, IX, X, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L-EZRAK *Tarih-i Meyyafarikin, (Mervani Kürtleri Tarihi)*, I, çev. M. Emin Bozarlan, Koral Yayınları, İstanbul 1990.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, 1981, s. 1-28.
- , "Melikşah", *İslam Ansiklopedisi*, VII, 1997, s. 665-673.
- , "Selçuklular", *İslam Ansiklopedisi*, X, 1997, s. 353-416.
- KESİK, Muharrem, *At Üstünde Selçuklular (Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- , *1071 Malazgirt (Zafere Giden Yol)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- LEISER, G., "Sulayman b. Kutulmiş", *Encyclopedia of Islam*, (Second Edition), IX, 1997, s. 825-826.
- MIKHAEL ATTALEIATES, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

- MİRHAND, *Ravzatu's Safa fi Sireti'l Enbiya ve'l Mülik ve'l Hulefa, (Tabakat-ı Selçukkiye)*, trc. ve not. Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED, *Camii'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, I, yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- MÜVERRİH VARDAN, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, trc. H. D. Andreasyan, Post Yayınları, İstanbul 2017.
- NIKEPHOROS BRYENNİOS, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Deoleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- PEACOCK, A. C. S., *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, (Yeni Bir Yorum)*, çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.
- RAVENDÎ, *Rahatus' Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr, (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti)*, çev. Ahmet Ateş, I, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH, *Câmiüt Tevârih, (Selçuklu Devleti)*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)*, I, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- SEVİM, Ali, *Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yayınları, Ankara 1990.
- , *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçta 1086'ya Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- SİBT İBNU'L CEVZÎ, *Mir'âtü'z-Zaman fi Tarihi'l Ayan (Selçuklular Kısmı)*, seçme, tercüme ve değerlendirme Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- SÜRYANİ MİHAİL, *Vekayinâme*, çev. H. D. Andreasyan, [Basılmamış TTK Nüshası] 1944.
- TURAN, Osman, "Süleyman-şah I", *İslam Ansiklopedisi*, XI, 1997, s. 201-219.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1156) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. D. Andreasyan, TTK Yayınları, Ankara 1987.
- VRYONIS, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, California Universty Press, London 1971.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri (Anadolu'nun Fethi)*, I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.
- ZONARAS *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

